

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА В ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЮ

Аналізуються місце й роль музейної педагогіки в організації культурно-освітнього процесу в музейному середовищі.

Ключові слова: музейна педагогіка, культурно-освітня діяльність музею, педагогічні технології, інноваційні методи, освітній простір музею.

Анализируются место и роль музейной педагогики в организации культурно-образовательного процесса в музейной среде.

Ключевые слова: музейная педагогика, культурно-образовательная деятельность музея, педагогические технологии, инновационные методы, образовательное пространство музея.

The article is devoted to a definition of the place and the role of the pedagogy of museum in organization of the cultural and educational process in museum.

Key words: pedagogy of museum, cultural and educational activity of museum, pedagogic technologies, innovational methods, educational space of museum.

Однією з найважливіших функцій сучасного музею є культурно-освітня діяльність. Максимальна відкритість і доступність музею для всіх соціальних і вікових груп суспільства, потужний інформаційний і ціннісно-орієнтований потенціал здатні долучити людей до різних форм інтелектуальної й соціально-культурної творчості, надати музею особливої значимості в освітньому процесі. Підхід до музею як до багатовимірного освітнього простору значно посилює роль музейної педагогіки, яка аналізує багатий педагогічний потенціал музею, розробляє механізми ефективного його використання в системі освіти. Усе це актуалізує аналіз проблем музейної педагогіки в контексті культурно-освітньої діяльності музею, що й визначає мету цієї статті.

Нині музейна педагогіка є галуззю знання, яка ще тільки формується. Багато її питань, зокрема пов'язаних із культурно-освітніми аспектами, дотепер перебувають у режимі активного обговорення, достатньо часто — дискусійного [5; 6; 11]. Об'єктом пильної уваги стали питання про форми й методи організації культурно-освітньої діяльності музею, можливості використання новітніх педагогічних технологій у музейному середовищі [1; 2; 8; 9], розроблення й механізми реалізації освітніх програм у просторі музею [3, 4, 10].

Аналіз історіографії свідчить, що більшість дослідників цілком справедливо визнають музейну педагогіку і як галузь наукового знання, і як сферу практичної культурно-освітньої діяльності музею [5; 11]. Водночас, між теорією та практикою вирішення проблем,

пов'язаних з організацією освітнього процесу в музейному середовищі, існують помітні суперечності, насамперед між:

- активним розвитком музейної педагогіки як науки й недостатньо ефективним упровадженням її ідей у практику освітньої діяльності музею;
- визнанням музейно-педагогічною наукою необхідності введення музею до системи освіти й фрагментарним характером здійснення цього процесу;
- теоретично обґрунтованим новим підходом до культурно-освітньої діяльності музеїв і переважаючою на практиці реалізацією старого змісту й алгоритму освітньої функції музею;
- нагальною необхідністю глибокої професійної музейно-педагогічної підготовки працівників музеїв і реаліями її фрагментарного характеру в системі ВНЗ і повної відсутності такої підготовки в умовах післядипломної освіти в Україні.

Нині практично немає музеїв, де б названі протиріччя тією чи іншою мірою не виявилися. Наприклад у багатьох музеях робота з відвідувачами досі має переважно просвітницьку, інформаційну спрямованість, музейна педагогіка залишається для працівників музею незатребуваною галуззю знання. У більшості вітчизняних музеїв культурно-освітня діяльність здійснюється стихійно, без достатнього наукового обґрунтування, за повної відсутності будь-якої системи; майже не береться до уваги передовий досвід теоретичної й методичної роботи музеїв у світовій освітній практиці; дається взнаки відсутність комплексних програм, що долучають музейне середовище до системи загальноосвітнього процесу. Неefективними виявляються й методи освітньої діяльності в музейному середовищі. Дотепер переважає давно усталений функціонально-інформаційний, нормативно-освітній підхід, який передбачає пасивне механічне засвоєння «готової» інформації й практично не використовує творчого й інтелектуального потенціалу аудиторії. Працівник музею найчастіше виконує роль популяризатора, транслятора знань і досвіду, набутих людством і відображених в експонатах музею.

Вирішення проблем і протиріч, що виникли, потребують у рамках музейної педагогіки розроблення й упровадження нової стратегії, яка покликана докорінно змінити напрям, характер і методи організації освітнього процесу в музейному середовищі. До її основи закладені найважливіші принципи: інтеграції освітнього й музейного контекстів; наступності в освоєнні музейного простору; індивідуально-особистісної орієнтації змісту музейно-педагогічної роботи; нарешті, інтерактивності та діалогової форми спілкування, що визначають гуманітарну природу взаємодії відвідувача з культурою музею [5, с. 7].

Успішна реалізація нових стратегічних музейно-педагогічних настанов потребує, насамперед, організації максимально ефективного

використання освітніх можливостей музейного середовища, переосмислення її ролі в освітній складовій діяльності музею. Музейне середовище сприймається сьогодні не як «споглядальний простір», де людина — простий спостерігач минулих епох, а як «живий» простір, що розвивається, має значний, інформаційний та емоційний вплив [7, с. 51]. Практично всі елементи музейного середовища є носіями соціальної та природничо-наукової інформації, автентичними джерелами знань. Вони мають унікальну особливість — здатність впливати на інтелект, емоційну й моральну сфери особистості, активізуючи чуттєве сприйняття, актуалізуючи особистий досвід і стимулюючи ціннісне ставлення людини до навколишньої дійсності [8, с. 16]. У зв'язку із цим, зважаючи на сучасну парадигму освіти й виховання, пріоритетним для працівників музею є завдання ефективного використання унікальних предметів музейного середовища не тільки для ілюстрації інформації, що пропонується, а насамперед для стимулювання процесів пізнання й осмисленого навчання, розвитку здатності самостійно добувати інформацію з першоджерела. Особливо важливим є навчання дітей мови музейних предметів, яка стає інструментом самостійного, творчого освоєння, адекватного емоційного сприйняття й інтерпретації історико-культурної спадщини. Це потребує певної «готовності» як відвідувача, так і працівника музею. Відвідувачу, щонайменше, слід мати бажання й мотиви для опосередкованого музейним простором спілкування, вміти чути й відчувати те, про що безмовно розповідають експонати, і те, що фактично тільки озвучує екскурсовод. У свою чергу, музейний працівник повинен здобути знань й набути навичок, які дозволять йому здійснювати своєрідний супровід відвідувача на тому або іншому етапі його освітнього шляху. Так, залежно від ситуації, він має бути здатним виконувати роль радника, наставника, консультанта; бути посередником у діалозі між минулим і сьогоденням, пам'яткою і відвідувачем; виконувати функцію аніматора, що поживає картини минулого, стаючи своєрідним пусковим механізмом утілення просвітницьких або освітніх ідей і задумів. Дуже цікавою нині є позиція музейного працівника — проблематора, «інтелектуального провокатора». У процесі навчальної взаємодії він забезпечує народження в співрозмовників власних інформаційних запитів, формує «вчене незнання», допомагає у формулюванні пізнавальних проблем і запитань [4, с. 165-166].

Ефективне використання розвиваючих можливостей музейного середовища посилюється, як свідчить практика, в багато разів із розробкою й застосуванням довгочасних, комплексних музейно-освітніх програм. Музейна педагогіка розглядає їх як реальний механізм, здатний забезпечити перехід від одиничних, епізодичних культурно-освітніх заходів до створення багатоступінчастої, поетапної освітньої розвиваючої моделі в музейному просторі на базі

найтіснішої інтеграції з різними навчальними структурами — від дошкільних установ до вищих навчальних закладів [1, с. 34].

Музейно-освітні програми мають складатися з урахуванням робочих програм різних навчальних організацій, профілю музею й освітніх можливостей музейного середовища. Важливо, щоб провідними в цих програмах залишалися змістовний і розвиваючий аспекти (формування знань, умінь і навичок, логічно пов'язаних з освітньою програмою конкретних навчальних закладів), однак при цьому необхідно, щоб вони розглядалися не тільки як мета, але і як засіб розвитку особистості. Під час розроблення музейно-освітніх програм, наприклад, для шкіл особливо важливим є дотримання певних психолого-педагогічних вимог відповідно до специфіки кожного щабля шкільної освіти, спрямованої на розвиток особистості. Так, програми для початкових класів (I щабель) мають бути зорієнтовані на розвиток знань, умінь, навичок, а також сфери розумової діяльності за допомогою гри з музейним предметом в освітній ситуації «знайомство» та «проба». Програми для 5–9 класів (II щабель) необхідно зосередити на розвиткові асоціативно-рефлекторних і пошукових функцій інтелекту, опануванні формальної й ідеологічної логіки, гармонічній комбінації сприйняття музейного предмета творчою й дослідницькою практикою. Програми для 10–11 класів (III щабель) повинні вирішувати завдання, спрямовані на формування емоційно-моральної сфери особистості за допомогою інтеграції уявлень про культурно-історичні феномени в цілісне сприйняття історико-культурної спадщини, на розвиток духовних потреб, ціннісної орієнтації особистості. Складання освітніх проектів, які зважають на всі названі параметри, сприятиме не тільки здобуттю й поглибленню базових знань, але й багато в чому формуванню творчо розвиненої особистості. На жаль, слід зазначити, що розроблення й застосування комплексних освітніх програм ще не стали масовим явищем у практичній діяльності музеїв. Проте певний вітчизняний і зарубіжний досвід у цьому напрямі є і він, безумовно, гідний уваги [1, с. 34-35; 3, с. 29-39; 10, с. 30; 11, с.1-67].

Важливою умовою виконання програм, про які йдеться, є впровадження в музейне середовище інноваційних педагогічних технологій, які дозволять розробити й адаптувати в музейному просторі певні правила й відповідні до них педагогічні прийоми та способи впливу на ефективність культурно-освітнього процесу. Значне місце серед них посідають активні й інтерактивні методи спілкування з аудиторією. Активні методи будуються на: практичній спрямованості, ігровому дійстві й творчій спрямованості навчання, різноманітних комунікаціях і діалозі, використанні знань та досвіду аудиторії, що навчається, груповій формі організації її роботи, долученні до процесу цього спілкування всіх органів чуття, на такому підході до навчання, який передбачає власну діяльність відвідувачів, пов'язану

з реконструкцією минулого. Інтерактивність, як спосіб пізнання, передбачає взаємодію всіх учасників освітнього процесу один з одним, під час якої вони обмінюються інформацією, спільно вирішують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють дії колег і свою власну поведінку. При цьому здійснюється постійна зміна режимів діяльності: гра, дискусія, робота в малих групах, невеликий теоретичний блок (міні-екскурсія, міні-лекція). ґрунтується інтерактивне навчання на прямій взаємодії з музейно-навчальним середовищем і є реальністю, в якій учасники процесу знаходять для себе власну сферу досвіду, якого набувають. При цьому музейний працівник виконує функцію помічника в роботі, одного із джерел інформації. Центральне місце в його діяльності посідає не окремий відвідувач як індивід, а група взаємодіючих відвідувачів, котрі стимулюють і активізують один одного. У музеї можливості застосування такої технології достатньо широкі: під час побудови експозиції, в роботі з аудиторією, в музейних інформаційних технологіях тощо. Музейний простір, оснований на принципах інтерактивності, будується таким чином, щоб дозволити відвідувачеві виявити більшу свободу, набути досвіду особистого контакту з реальністю історії й культури через предметний світ, поставити відвідувача перед вибором, викликати в нього бажання навчатися й експериментувати. Традиційне уявлення про те, що в музеї можна тільки дивитися та слухати, змінюється прагненням впливати й на інші людські аналізатори, особливо тактильні [2, с. 33].

Сьогодні практично всі музеї, в тому чи іншому варіанті, застосовують нетрадиційні або інноваційні методики й технології, зокрема інтерактивність. Водночас вони, здебільшого, стосуються проведення окремих заходів і практично не впливають на сталі, традиційні форми та методи культурно-освітньої діяльності в музеї, наприклад, екскурсії. У їх проведенні досі переважають відтворюючий, інформаційний методи подання матеріалу й принципи навчальної дидактики, коли екскурсивод виступає не як співрозмовник, а як ментор. За таких обставин відвідувач починає сприймати екскурсію як захід, позбавлений для нього інтересу й смислу. Вихід із ситуації, що склалася, вбачається в корінній видозміні традиційних і активному впровадженні інноваційних методів та форм освітньої діяльності в музейному просторі. Наприклад, методика проведення традиційної екскурсії суттєво збагачується за допомогою використання елементів дискусії, діалогу, міркувань і пояснень. Для емоційного сприйняття важливо застосовувати особливі образно-емоційні прийоми: занурення в минуле, емпатію, театралізацію, драматургію, персоналізацію, рольові ігри [10, с. 30-31]. У культурно-освітній роботі музею рольова гра й інші форми креативної діяльності розглядаються як найефективніші навчальні методики, які допомагають установити невербальний контакт аудиторії з музейним предметом.

Як засіб заміни прямого педагогічного впливу, гра, наприклад, полегшує освітній процес і слугує методом стимулювання активності всіх її учасників. Однак гра має безпосередньо стосуватися теми заняття або конкретного музейного предмета, а не бути випадковою. Достатньо часто в роботі музею застосовується театралізація. Дуже цікавою й ефективною музейно-освітньою методикою є створення ситуації «занурення» — у минуле або ж завдяки нетрадиційному використанню музейних предметів і середовища в ситуації сьогодення. Цього ефекту, наприклад, можна досягти за допомогою перевдягання в костюми певної історичної епохи, відтворення музейними відвідувачами різних видів трудової й навчальної діяльності минулих століть. У разі організації роботи подібним чином учасники освітнього процесу набувають можливості бути не пасивним споглядальником і споживачем інформації, не об'єктом виховного впливу, а рівноправним співрозмовником, активним учасником діалогу, під час якого відбуваються його самонавчання й саморозвиток, стимулюються механізми внутрішньої творчої активності. Питання про застосування й поєднання традиційних та інноваційних методик і форм роботи музею серед теоретиків і практиків музейної сфери дотепер не має однозначного вирішення. Одні розглядають виникнення нових форм як симптоми знищення специфіки музею, припинення науково-дослідної й освітньої складової, перетворення його на суто розважальну установу. Інші, зважаючи на концепцію гуманітаризації знання, наголошують на тому, що застарілою й непотрібною є саме ідея «музею-підручника», вважають пріоритетною рекреаційну функцію музею (освіта через розвагу) і надають перевагу новим методикам [2, с. 34]. Однак ці розбіжності ми вважаємо необґрунтованими, оскільки між інноваційним і традиційним підходами немає непримиренного розриву, вони не унеможливають, а доповнюють і збагачують один одного.

Сучасний рівень організації культурно-освітньої діяльності в музейному просторі дозволяє створення відповідного педагогічного інструментарію: наприклад, творчих, дослідницьких завдань, маршрутів освітніх екскурсій, подорожей та інших дидактичних матеріалів, що забезпечують подібну роботу в музеї, зважаючи на вікові й пізнавальні можливості різних категорій учнів, а також особливості музейного середовища. Так, цікавим є створення спеціальних «робочих зошитів» для дітей різного віку із завданнями для роботи на експозиції музеїв історичного профілю за темами, пов'язаними з навчальною програмою. Зазвичай, такий «робочий зошит» створюється музейними співробітниками на основі консультацій з педагогами. Він містить і стислу інформацію про музейні експонати, які використовуються на заняттях, і завдання, орієнтовані на спільну роботу вчителя й учня, яка спрямована на опанування мови музейної експозиції й оцінку музейних оригіналів стосовно

їхньої історичної та культурної значимості, що дуже важливо для формування музейної культури школяра [12, с. 179]. Значну допомогу педагогу в самостійному освоєнні музейного простору може надати розроблення музеями так званих «учительських пакетів», які містять методичні рекомендації музейних співробітників для роботи з музейними предметами, різні схеми і таблиці, відео- й аудіоматеріали, слайди, що дозволяють ефективно використовувати освітній потенціал музейного середовища [12, с. 182].

До дуже важливих заходів належить і розробка завдань, спрямованих на розвиток рефлексії всіх учасників освітнього процесу, формування системи діагностики результативності розвитку особистості в музейному середовищі, що дозволяє контролювати освітній процес у музейному просторі, вчасно вносити в нього необхідні корективи. Цікавим у цьому сенсі є досвід Британського музею, в якому були розроблені індикатори успішності й ефективності освітнього процесу за такими категоріями: знання й розуміння; навички, настанови та цінності; задоволення, натхнення і творчість; діяльність; поведінка й прогресування [3, с. 35].

Таким чином, музейна педагогіка — важлива ланка в здійсненні культурно-освітньої функції музею. Досліджуючи специфіку освітнього процесу в музейному середовищі, акумулюючи багатий вітчизняний і зарубіжний досвід, вона визначає пріоритетні напрями освітньої діяльності музею, місце музейного компонента й способи його ефективного використання в системі безперервної освіти; озброє музейного працівника методикою й педагогічними технологіями, адаптованими в музейному просторі відповідно до нової освітньої парадигми.

Проведене дослідження визначило проблеми, вивчення яких потребує продовження. Доцільними, наприклад, є аналіз досвіду складання й реалізації багатоступінчастих освітніх програм; адаптація інтерактивних та інших інноваційних технологій у музейному середовищі, визначення індикаторів їх успішності в музеях різних типів; дослідження різних аспектів андрогогіки, механізмів опанування й ефективного використання педагогічного потенціалу музею.

Список літератури

1. Белякова Л. М. Новые образовательные технологии в музейной коммуникации / Л. М. Белякова // XXIX Всероссийский семинар «Музей и подрастающее поколение». Сб. материалов. — М.: АНО ИИЦ «Д.Ц.», 2007. — С. 34–37.
2. Борисова М. Культурно-образовательная деятельность музеев / М. Борисова // Музей. — 2009. — № 5. — С. 33–34.
3. Гафар Т. Образование в современном музее: типы программ и направления развития / Т. Гафар // Музей как пространство образования: игра, диалог, культура участия / Отв. ред. А. Щербакова. Сост. Н. Копелянская. — М., 2012. — С. 29–39.

4. Колесникова И. А. Основы андрогогики: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И. А. Колесникова, А. Е. Марон. — М. : Академия, 2003. — 177 с.
5. Колесникова И. А. О феномене музейной педагогики / И. А. Колесникова // Художественный музей в образовательном процессе — СПб. : Спец. Лит., 1998. — С. 6–15.
6. Колосова И. М. О значении термина «музейная педагогика» в теории и практике современной деятельности российских музеев / И. М. Колосова // Музей. Образование. Культура. Процессы интеграции. — М., 1999. — С. 14–21.
7. Мастеница Е. Н. Музейная среда в формировании человека культуры / Е. Н. Мастеница // Эстетическое развитие ребенка в музейной среде и современные образовательные технологии. — СПб. : Изд. Гос. Эрмитажа, 2000. — С. 51–53.
8. Мастеница Е. Н. Музей и посетитель / Е. Н. Мастеница, Л. М. Шляхтина // Михайловская пушкиниана. Сб.ст. — М. : Гос. музей-заповедник «Михайловское», 2001. — Вып. 19. — С. 5–16.
9. Музей как пространство образования: игра, диалог, культура участия / Отв. ред. А. Щербакова. Сост. Н. Копелянская. — М., 2012. — 176 с.
10. Приставкина Т. А. Педагогические условия формирования у школьников исследовательской культуры средствами музейной коммуникации / Т. А. Приставкина // XXVIII Всероссийский семинар «Музей и подрастающее поколение». Сб. материалов. — М. : МГДД(Ю)Т, 2006. — 72 с.
11. Столяров Б. А. Художественный музей и система образования: концепция педагогического взаимодействия / Б. А. Столяров, А. Г. Войко, Н. Д. Рева. — СПб.: Изд-во Гос. Рус. Музей, 1995. — 67 с.
12. Столяров Б. А. Учитель и музей: опыт сотрудничества в Германии и США / Б. А. Столяров // Музейная педагогика. История, теория, практика. — М. : Высшая школа, 2004. — 216 с.

Надійшла до редколегії 29.01.2013 р.